

Szilárd erkölcsi világrendet

A Haramiak előadása Egerben

Egy asztaltársaságnyi értelmiségi, diákok, hivatalnokok, szóval különféle tintanyalók, életüket reménytelennek, lehetőségeiket, jövőjüket végtelenül szűköseknek, kisserűeknek látják. Nemcsak a nagy távlatok hiányoznak, de közvetlen jövőjük sem látszik biztosítotttnak, jelenük pedig a biztos nyomorúság. Lehetnének mai pályakezdő értelmiségiek is akár, akik egy demagóg hívó szavára elindulnak, hogy a Cseh-erdőben haramiaként szerezék meg maguknak mindazt, amitől a társadalom megfosztotta őket, hogy — divatosan szólva — megvalósítsák önmagukat. Korunk egy társadalmi szeletének szatirikus karikatúráját is láthatnánk akár a Haramiak indításában, hiszen reménytelen, kilátástalan, elkeseredett ifjú értelmiségiben ma és nálunk sincs hiány.

Schillert azonban szemlátomást a szociológiai kérdésnél jobban izgatja az erkölcsi csapda, amibe a társadalom bajai, köztük igazságtalansága ellen lázadó értelmiségiek magukat belekergetik. Alapjában igazságtévesztésre irányuló rablásaik végül is erkölcsileg menthetetlen gaztettekbe torkollnak, ártatlan gyermekek, asszonyok, magatehetetlen öregek vére tapad kezükhöz. Kitesztottságuk, amelyet daccal vállalnak, véglegessé válik, elkerülhetetlen gyilkosságaikkal nemcsak a tényleges, de az erkölcsi világrendből is kivettetik magukat. S minthogy érzékeny, morális lények, maguk ítélik el magukat, maguk tagadják ki magukat. A visszaút nem annyira gyakorlatilag, mint inkább, s főképpen elvileg, erkölcsileg lehetetlen számukra. Természetesen vezérük, Moor Károly sorsában jelenik meg mindez a legszemléletesebben, mintegy jelképesen. Végül hiába diadalmaszkodik ármánykodó testvére fellett, akinek kitagadtatását köszönheti, hiába nyeri el a bűnös méltó büntetését, ő — lényegében kizárólag saját lelkiismereti igényessége miatt — nem kaphat kárpótlást szenvedéseiért, a lelkiismerete nem engedi, hogy bűneit eltitkolva esetleg boldog, köztiszteletben álló férfiúként éljen tovább a szeretett Edelreich Amália oldalán.

Az értelmiségi nyomor felszínes szociológiai aktualizálhatóságánál bizonyára mélyebben időszerű Schiller erkölcsi radikalizmusa, kérelmetlen igényessége. Legalábbis rezonanciára találhat sokakban, akik társadalmi bajaink okai között nagy jelentőséget tulajdonítanak az erkölcsi normák elrelativizálódásának, s az értékek megrendülése látán az abszolútumok kereséséhez és követeléséhez látnak. Schillernél azonban a tragédia szövevénye, az erkölcsi csapda is csupa egyértelmű, világosan megítélhető és a darabban egyértelműen minősített motívumból áll össze. Az erkölcsi világrend szilárd megsértői számára is a tagadás a bűnök fölötti kétségbeesés eredménye lehet csak, és nem oka azoknak. Itt az emberek lelke, pszichéje helyén is erkölcs van, vagy éppen annak a hiánya, az abszolút, az egyértelmű fogalmak racionális ütközéseiből áll össze az erkölcsi csapda jól áttekinthető hátlórendszere.

Ez a világkép valójában tehát nem találkozik korunknak sem relativizmusával, sem irracionálisával. Egyetlen érintkezési pontnak az abszolút erkölcsi normák igénye marad meg számunkra. Nem számítva persze a tiszta esztétikum világába tartozó értékeket, a nagy ívű és részleteiben is gondosan, logikusan megépített szerkezetből a nyelvi erőig, amit Déry Tibor fordítása Devecseri Gábor versbetéteivel az emelkedettséget avíttság nélkül érzékeltetve ad vissza.

A Valló Péter rendezte egeri előadásban némiképp keresztetik egymást a különböző esztétikai és tartalmi elemek. Az előadást a mélyen átélt moralitás pátosza hatja át, a heves érzelmi viharok érzékeltetésére alkalmazott „modern” mozgáskoreográfiák azonban sokszor a komikumig ügyetlenek. Igaz, talán még gyakrabban éppen a komikum emeli ki egy-egy mozzanat rejtett, de lényeges tartalmát. Ferenc alantás tragédiáját *Epres Attila* éppen a komikus vonások, mozzanatok hangsúlyozásával tudja a helyére tenni. Nem démoni gonoszt, hanem gaztetteitől nevetségesen visszarettenő középszerű ember kínlódásait ábrázolja hálórúhában eljátszott végső jeleneteiben. Mindaz az irónia, kaján káröröm, amiből összeáll az alakítás, itt visszajára fordul, azért válik Ferenc tragédiája groteszk komédiává.

Haramiává kényszerült nemes lelkű bátyját *Sziki Károly* ritka zavarba ejtően játssza. Végig nem lehet igazán elhinni róla, hogy ő Moor Károly, ugyanakkor csaknem mindig feledtetni tudja, hogy nem Moor Károly. A színész külső adottságai és belső képességei között ugyanis ebben a figurában feloldhatatlan ellentmondás feszül. Képes a nagy

Sziki Károly és M. Horváth József jelenete. ERDEI KATALIN FELVÉTELE

szenvedélyeket, a kérelhetetlen erkölcsöt, az elszánt akaratot, az érzések gyöngédségét meggyőzően ábrázolni, külseje azonban egyáltalán nem egyezik mindazzal, amit róla a darabban mondanak. Az előadás persze szólhatna egy aprócska-csúnyácska testbe zárt nagy lélekről, de ezúttal — mint mifelénk egyébként rendesen — még azokat a közvetlen utalásokat sem húzzák ki a szövegből, amelyek ellenkezőjét látnunk kell a színpadon. De ennél is fontosabb, hogy ez az előadás egyébként sem csupaszodik le annyira az erkölcsi problematika elvi lényegére, hogy ne igényelne egy minden szempontból eszményi főhőst. A külső és belső adottságok egysége, összhangja itt döntő, világléket és éppen ezért esztétikumot is formáló elem.

Csendes László némi iróniával hitelesíti a félrevezetett atyát, az öreg Moor erkölcsi kérelhetetlenségét némi korlátozottsággal fűszerezi. Amikor börtönéből szabadul, a kiéhezett ember mohóságával veti magát az élelemre, izgatottságában a morzsákat szerteszórva beszéli el szenvedéseit. A kiállt morális kínokat a test szenvedése az eszményi magaslatoktól a föld felé közelíti. *Pasqualetti Ilona* Edelreich Amália makulátlan tisztaságát színtelenséggé fokozza le, játéka csak a zárójelenetek szenvedélykitörései közepette elevenedik meg. Éneklése jól illik egy műkedvelő nemes kisasszonyhoz, ez azonban nem egy naturalisztikus valóságúságra törekvő előadás. *Bregyán Péter* árnyaltan adja vissza Spielberg képmutató, demagóg jellemét, *M. Horváth József* Dániel inas szerepében a komikus és az érzélgős vonásokat egyaránt a kellesténél is kissé jobban mutatja meg. *Gáspár Tibor*, *Blaskó Balázs*, *Tunyogi Péter*, *Kocsis György*, *Várhelyi Dénes* és *Mikula Sándor* egyéni arcot ad egy-egy haramiának, *Megyeri Zoltán* a fattyú Hermann elvakult bosszúvágyból és tisztító megrendülésből szőtt alakját kisfiús naivitással színezi át, *Szatmári György* Moser plébános szilárd meggyőződésből fakadó halkságát néha a szöveg érthetlenségéig fokozza, *Bácskai János* pontosan játssza el a bekerített rablók meggyőzésére küldött páter kenetes képmutatását.

Az előadás legjobban megoldott része a díszlet, amelyet a rendező maga tervezett. Számos póznából áll, s a közülük lebecsült vásznakkal a legkülönfélébb terek kialakítására alkalmas, vásznak nélkül pedig az erdőt mutatja. A színpad két oldalán szabad tér, illetve egy kidőlt fatörzs nyújt lehetőséget arra, hogy a teoretikusabb, elmélkedőbb szövegeket a cselekményből kiszakítva, mintegy értelmező lábjegyzetként mondják el a színészek. *Szakács Györgyi* jelmezei kopottas korhúséggel igazodnak a játéktér vásznaihoz.

A díszlet a tragédia végén összedől. De mintha a rendező ezt a kis eszékoptatott effektust nem teljes meggyőződéssel alkalmazná. A Cseh-erdő fáit, illetve a Moor-palota pillérei csendben oldalra hajolnak. Végül is illik a halk fájdalom a nagy igények, nagy szenvedélyek jegyében született produkcióhoz.

Zappe László